

RECENSIES

Jan Lucassen (ed.), *Global labour history: a state of the art*. International and comparative social history, vol. 9 (Bern [etc.]: Peter Lang, 2006) 790 pp.
ISBN 978-3-03-911576-1.

Ter gelegenheid van het 65-jarig bestaan van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), inmiddels al bijna 10 jaar geleden, vond er een congres plaats over Global Labour History. Het was een goed moment om eens de meetlat te leggen naast de internationale ambities van dit instituut. Tot in de jaren tachtig was 'internationaal' vooral Europees geweest, ofschoon de mentale horizon van N.W. Posthumus, oprichter van het Instituut, zich al had uitgestrekt tot Latijns-Amerika en voormalig Nederlands-Indië. Ten tijde van het congres in het jaar 2000 had het IISG zijn internationale oriëntatie echter versterkt met collecties en expertise op het terrein van Turkije, Centraal Azië, China, Zuid-Azië en beschikte het over een eigen dependance in Moskou. Zo goed als het ging met deze internationalisering van de sociale geschiedenis, zo slecht ging het met de *labour history*. Terwijl in de jaren negentienzestig en zeventig arbeidersgeschiedenis en de studies van de arbeidersbeweging ongekend populair waren, trad in de jaren tachtig de neergang in. De focus verschoof van klasse en ongelijkheid naar cultuur, identiteit en etniciteit. Dit is een wereldwijde tendens geweest, waarbij de opkomst van de studies naar de slavernij en de slavenhandel even opmerkelijk als begrijpelijk de uitzondering vormen. Dat is begrijpelijk, omdat juist deze tak van geschiedbeoefening sterk werd bevorderd door de zoektocht naar de wortels (de 'Roots') van de zwarte identiteit.

De bundel *Global labour history: a state of the art* die uit deze workshop is voortgekomen, bevat bijdragen van de grote namen op dit terrein zoals de Amerikaanse historicus Fred Cooper, bekend van zijn vele boeken over de arbeids- en koloniale geschiedenis van Afrika, de vooraanstaande Indiase sociaalhistoricus Sabyasachi Bhattacharya, Ian Phimister en Dick Geary. De essays bestrijken de gehele wereld en zijn zonder uitzondering van hoge kwaliteit. Niettemin bekruipt ons als lezer het gevoel dat we hier eerder met een terugblik op het ontstaan van een vakgebied of een subdiscipline te maken hebben dan met een agenda voor de toekomst. Uitzonderingen daarop zijn mogelijk de twee essays van Jan Lucassen en Prasannan Parthasarathi die zich toeleggen op een vergelijking tussen arbeidsverhoudingen in India en Europa. Werkelijk 'global' in zijn benadering is verder het essay van Lex Heerma van Voss dat aansluit op het thema globalisering en de effecten ervan – via de opmars van de container – op de positie van de havenarbeiders. We hoeven de organisatoren van deze workshop echter geen verwijten te maken over leemten in de opzet, want zij hebben immers hun uitnodigingen tien jaar geleden verstuurd. Wel is het interessant om te zien welke thema's destijds kennelijk nauwelijks de aandacht kregen maar nu sterk in opkomst zijn. Geheel ontbreken bijvoorbeeld referenties naar 'commodity chains' en naar de manier waarop de exploitatie van arbeid in Europa en in bijvoorbeeld de Caraïben met elkaar verbonden waren. Het is duidelijk dat Pomeranz' *Great Divergence* (2000),

dat aan de arbeidsdeling tussen koloniën en metropool in de negentiende eeuw zo'n gewicht toekent voor de negentiende-eeuwse voorsprong van Europa op Azië, in 2000 nog niet zijn stempel heeft gedrukt op het debat.

Voor sommige lezers zal het boek gedateerd zijn, voor anderen, onder wie ondergetekende, is het een nuttig referentiewerk dat in vogelvlucht een inzicht geeft in de ontwikkeling van 'labour history' in de laatste dertig jaar van de vorige eeuw. En al komen er ieder decennium weer nieuwe thema's bij, elk vakgebied kent zijn evergreens en die komen ook hier ruimschoots aan bod. De uitgebreide index en de bijna 100 pagina's lange bibliografie maken dit boek tot een uitstekend naslagwerk, dat kan helpen bij het voorkomen van opnieuw uitgevonden wielen.

Ulbe Bosma

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

Rosemarie Buikema en Maaïke Meijer (eds.), *Kunsten in beweging 1980-2000*;
 Rosemarie Buikema en Maaïke Meijer (eds.), *Kunsten in beweging 1900-1980*;
 Wim Willems, *De kunst van het overleven. Levensverhalen uit de twintigste eeuw*;
 Jaap Vogel, *Nabije vreemden, een eeuw wonen en samenleven*. Reeks Cultuur en
 migratie (Den Haag: Sdu Uitgevers, 2003-2005). ISBN respectievelijk
 90 12 09776 2, 90 12 09775 4, 90 12 09774 6, 90 12 09777 0.

De reeks 'cultuur en migratie in Nederland' bestaat uit vijf delen waarin vanuit diverse invalshoeken bekeken wordt hoe de Nederlandse cultuur gedurende de twintigste eeuw is veranderd door de komst van migranten. Deze reeks kwam tot stand op initiatief van het Prins Bernhard Cultuurfonds.

De reeks onderstreept de multidimensionaliteit van de Nederlandse cultuur, een cultuur die bestaat uit een veelheid van culturen die in beweging zijn en steeds nieuwe verbindingen met elkaar aangaan. Deze steeds veranderende Nederlandse cultuur neemt ook op wat migranten hebben aangebracht aan kunst, zinswijzen, leefvormen en stijlen. Culturele veranderingen zijn het resultaat van een veelheid van processen en manifesteren zich in onderscheiden wijze in diverse sociale, religieuze, seksuele en generationele milieus. Centraal in deze publicaties staat de rol van immigratie binnen culturele veranderingen in Nederland. De reeks richt zich op concrete, zichtbare veranderingen in de culturele, materiële en sociale omgeving. De vraag is hoe in Nederland de kunsten, het wonen, het samenleven en de alledaagse cultuur zich onder invloed van immigratie hebben gewijzigd gedurende de twintigste eeuw. De analyse van de opname van deze 'vreemde' invloeden in de Nederlandse cultuur stelt tegelijkertijd de vraag hoe migranten over generaties heen opgenomen zijn in de Nederlandse samenleving en niet meer als vreemd werden beschouwd.

Hoewel het een reeks betreft hebben de uitgevers elk boekdeel een autonome identiteit gegeven. De inleiding waarin de reeks wordt toegelicht door het auteurscollectief en de bijlage waarin Leo Lucassen een kort overzicht geeft van de immigratie naar Nederland in de twintigste eeuw zijn in elk boekdeel opgenomen. Leo Lucassen wijst in dit overzicht op de specificiteit van de migratiedynamiek naar Nederland. Zo kende Nederland gedurende de twintigste eeuw, omwille van demografische en economische redenen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk en België, een gering tekort aan arbeidskrachten in de industrie en landbouw. De arbeidsmigratie naar